

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ТКАЧУК ОЛЕГ СТЕПАНОВИЧ

УДК 347.962:347.91(477)

РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
УКРАЇНИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті законодавства Верховної Ради України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України
Стефанчук Руслан Олексійович,
Вища школа адвокатури
Національної асоціації адвокатів України,
проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України
Кузнєцова Наталія Семенівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри цивільного права

доктор юридичних наук, професор
Гусаров Костянтин Володимирович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного процесу

доктор юридичних наук, професор
Бичкова Світлана Сергіївна,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри цивільного права і процесу

Захист відбудеться «02» грудня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «31» жовтня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Устименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Системна трансформація України у відкрите сучасне суспільство та демократію зумовлюється і органічно поєднується з модернізацією правової системи і такого її важливого елемента, як сектор судової влади та правосуддя. Незважаючи на наявну національну традицію судово-правової реформи в Україні, домінуюча політична культура не сприяла своєчасному і якісному реформуванню цієї сфери. Особливо це відчувається в умовах, коли став помітний конституційний дисбаланс між повноваженнями органів судової влади та іншими гілками влади і відбулося усвідомлення необхідності не лише проведення судово-правової реформи як такої, а й конституційних змін у частині правосуддя. Саме тому 20 травня 2015 р. Указом Президента України № 276/2015 затверджена «Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», що дало поштовх до доктринального переосмислення сутності судової влади як правового явища та особливостей її прояву у цивільному судочинстві та юстиціарній сфері в цілому.

Розуміння правової реальності в нинішніх умовах розвитку держави та державних інституцій, зокрема й судово-правової системи, неможливе без дослідження фундаментальних проблем останньої з огляду на запити суспільства і нового бачення традиційних для цивільного процесуального права концептів реалізації судової влади.

Система балансу (стримування і противаг) різних гілок влади та універсальність принципу верховенства права у цивільно-процесуальному вимірі, а також вплив Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція), зокрема, конвенційних прав на справедливий судовий розгляд та ефективні засоби захисту, стають домінуючими і детермінують принципово новий підхід і масштаб доктринальних засад теоретичного дослідження сфери правосуддя в цивільних справах у структурно-функціональному аспекті реалізації судової влади, який став визначальним у даному дисертаційному дослідженні.

Наріжною проблемою судового правозастосування на сьогодні є спірні питання імплементації принципу верховенства права у реальну судову практику. Тому цілком слушно зміну наукових парадигм дослідження фундаментальних проблем цивільного судочинства пов'язувати з еволюцією уявлень та підходів до правосуддя як високозначущого соціального інституту, його інтерпретації у контексті судової влади й механізму справедливого судового розгляду, значної ролі правосуддя у правовій системі. Як зауважують теоретики цивільного процесу, у науці цивільного процесуального права, як і в юридичній науці загалом, панував методологічний монізм, який обмежував наукові дослідження догмою права, практично не розроблялися спеціальні методи пізнання.

Варто зазначити, що чимало науковців досліджували як загальнотеоретичні питання судової влади, так і її окремі проблемні аспекти. Йдеться передусім про дисертаційні та монографічні роботи, наукові статті українських дослідників – теоретиків права та вчених-процесуалістів: В. Д. Бринцева, С. С. Бичкової, Ю. В. Білоусова, В. І. Бобрика, Н. Л. Бондаренко-Зелінської, Ю. М. Грошевого,

К. В. Гусарова, С. В. Глущенко, С. П. Головатого, В. В. Городовенка, В. М. Горшеньова, С. Д. Гринько, І. О. Ізарової, Т. Є. Кагановської, М. І. Козюбри, В. В. Комарова, С. О. Короєда, Р. О. Куйбиди, М. П. Курила, Д. Д. Луспеника, І. Є. Марочкіна, Є. О. Мічуріна, Л. М. Москвич, І. В. Назарова, Ю. В. Навроцької, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, С. В. Прилуцького, Ю. Д. Притики, О. Б. Прокопенка, П. М. Рабіновича, Н. Ю. Сакари, Н. В. Сібільової, В. В. Сердюка, В. О. Серьогіна, В. С. Смородинського, Л. Г. Талана, В. І. Тертишнікова, І. В. Удальцової, Г. В. Фазикош, В. Д. Чернадчука, С. Я. Фурси, Т. А. Цувіної, Д. М. Шадури, С. В. Шевчука, С. В. Щербак, С. О. Якимчук, М. М. Ясинка та деяких інших.

Різні аспекти судової влади в цивільному судочинстві досліджували також вчені-процесуалісти пострадянських країн: Г. О. Аболонін, В. М. Бібіло, О. Т. Боннер, Д. Х. Валєєв, В. Вішінскіс, Н. А. Громошина, С. Л. Дегтярев, С. К. Загайнова, О. В. Ісаєнкова, О. В. Кудрявцева, Д. Я. Малешин, Е. М. Мурадьян, С. Некрюшос, Т. М. Нешатаєва, О. І. Носирєва, Г. Л. Осокіна, Н. О. Рассахатська, І. В. Решетнікова, В. І. Решетняк, Т. В. Сахнова, С. А. Ташназаров, А. В. Цихоцький, В. М. Шерстюк, А. В. Юдін, М. К. Юков, В. В. Ярков та ін.

Західна правова наука проблематику судової влади, враховуючи сталі доктринальні традиції, розглядала, як правило, у контексті розвитку і гармонізації англосаксонської та континентальної моделей цивільного процесу, європеїзації цивільного процесу, його доступності та ефективності (Дж. Валдрон (J. Waldron), Р. ван Рее (R. Van Rhee), Б. Гарт (B. Garth), А. Гіді (A. Gidi), С. Голдберг (S. Goldberg), М. Гомез (M. Gomez), Н. Ендрюс (N. Andrews), М. Каппеллетті (M. Cappelletti), К. Крамер (X. Kramer), Дж. Лаутенбах (G. Lautenbach), Л. Лукайдес (L. Loucaides), Л. Мей (L. May), К. Менкель-Мідоу (C. Menkel-Meadow), Н. Моул (N. Mole), Ф. Сандер (F. Sander), Е. Сугіяма (E. Sugiyama), Дж. Сорабджі (J. Sorabji), М. Сторм (M. Storme), Б. Таманага (B. Tamanaha), М. Таруффо (M. Taruffo), А. Узелач (A. Uzelac), Дж. Хазард (J. Hazard), Б. Хесс (B. Hess), А. Цукерман (A. Zuckerman)).

У теорії цивільного процесуального права судова влада розглядалася як суто статичне явище, оскільки сутність цієї влади визначалася через посилення на органи, що її здійснюють, повноваження, якими останні наділені, функції тощо. Разом з тим не враховувалося, що феномен судової влади у контексті принципу поділу влади має самостійну цінність, яка знаходить прояв у затвердженні верховенства права, формуванні ефективної судової практики і довіри суспільства. Поза увагою залишився і такий фактор, як сучасні глобалізаційні процеси, що впливають на всі сфери суспільства і не можуть оминати й сферу реалізації судової влади.

Чимале значення для дослідження особливостей реалізації судової влади в цивільному судочинстві мають адекватна інтерпретація права на справедливий судовий розгляд як елементу принципу верховенства права та необхідність дотримання на національному рівні стандартів права на справедливий судовий розгляд.

Крім того, актуальним є аналіз суміжних із цивільним судочинством інститутів юстиціарної сфери, а саме альтернативного вирішення цивільно-

правових спорів та виконання судових рішень, що також мають розглядатися у контексті міжнародних стандартів справедливого судочинства, закріплених у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо тлумачення та застосування цієї статті.

Також потребує переосмислення сутність принципу верховенства права, оскільки останній не може розглядатися лише як загальноправовий. Він має оцінюватися як певний стандарт судового правотлумачення та правозастосування. Національні суди повинні враховувати його дію при розгляді та вирішенні цивільних справ з метою забезпечення права кожного на справедливий судовий розгляд та підвищення ефективності правосуддя.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту законодавства Верховної Ради України за темою «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975).

Мета й задачі дослідження. Мета дослідження полягає у створенні концепції структурно-функціональної моделі реалізації судової влади в цивільному судочинстві в умовах імплементації принципу верховенства права, заснованого на концепті системної єдності процесуальних доктрин та універсальних засад модернізації процесуального законодавства і судових практик.

Для досягнення мети в роботі поставлені такі основні задачі:

– визначити науковий напрям сучасних досліджень, виходячи з основних тенденцій у такій сфері правового регулювання процесуального права, як цивільне судочинство та суміжні інститути юстиціарної сфери;

– виявити наявні теорії судової влади в українській та зарубіжній науці в контексті наукових концептів і традицій з огляду на генезис доктрин, що тривалий час розвивалися в різних правових культурах, та дотичності еволюції наукових доктрин останніх десятиліть щодо фундаменталізації прав людини відповідно до принципу верховенства права як чинника гармонізації цивільного судочинства;

– уніфікувати проблему екстраполяції впливу ЄКПЛ та практики ЄСПЛ на сферу цивільних прав і обов'язків у контексті права на справедливий судовий розгляд не лише як на сферу суто цивільного судочинства, а й на юстиціарну сферу в цілому, у якій цивільне судочинство виступає її ядром;

– обґрунтувати структурно-функціональну модель судочинства у цивільних справах, її характеристики та структурну інституалізацію;

– з'ясувати характеристики принципу верховенства права та його застосування як стандарту судового правотлумачення, ефективності цивільного судочинства;

– визначити особливості реалізації судової влади через характеристику цивільної юрисдикції, належні процедури, судовий розсуд та легітимність судових рішень;

– обґрунтувати спеціалізацію судової діяльності, диференціацію форм судочинства та законодавчих практик у контексті теоретичного концепту єдності та розмежування цивільної процесуальної форми, деформалізації судових процедур;

– виявити вплив глобалізації у правовій сфері на розвиток та типологію принципів і процедур цивільного судочинства на національному та наднаціональному рівнях;

– з'ясувати й узагальнити певні функціональні закономірності інституалізації альтернативних методів урегулювання цивільно-правових спорів, їх взаємодію з цивільним судочинством.

Об'єктом дослідження є реалізація судової влади в цивільному судочинстві як правової реальності в контексті інституційного механізму функціонування і багатофакторного впливу ЄКПЛ та практики ЄСПЛ на національний правопорядок, а також теоретичного дискурсу забезпечення ефективності правосуддя й розширення юстиціарної сфери приватного права та інститутів альтернативного вирішення спорів (далі – АВС).

Предметом дослідження є структурно-функціональний аспект реалізації судової влади в цивільному судочинстві.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали основні загальні і спеціальні методи наукового пізнання: історичний, діалектичний, системний та структурно-функціональний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логічні (абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, екстраполяції, моделювання) та інші.

Історичний метод застосовувався при дослідженні генезису та інстанційної структури судової влади з огляду на утвердження нової парадигми демократичної, правової держави та правосуддя, що дозволило досягти більш глибокого розуміння природи судової влади, її функцій, змісту та перспектив розвитку у сфері цивільного судочинства та більш широкої юстиціарної сфери – АВС (підрозділи 1.1, 2.3, 3.1, 4.3).

Діалектичний метод дав змогу дослідити проблему судової влади в цивільному судочинстві в контексті єдності та відмінностей, форми і змісту в загальному механізмі цивільного судочинства, реалізації судових рішень і супутніх цивільному судочинству процедур АВС (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 3.4).

Системний та структурно-функціональний методи стали інструментами теоретичної рефлексії у: 1) побудові гносеологічної моделі структурно-функціональної характеристики судової влади у сфері цивільного судочинства і супутніх йому цивілістичних процедур АВС та 2) дослідженні онтології цивільного процесу в широкому розумінні як інституційної структури і об'єктивної правової реальності, системи, що виконує специфічні функції інституційної та соціально-правової взаємодії при реалізації судової влади (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Формально-юридичний метод дослідження з його інструментарієм використовувався для сутнісної та понятійної інтерпретації різних правових явищ і процесів, які охоплювалися об'єктом та предметом дисертаційної роботи, для формулювання теоретичних узагальнень, юридичних конструкцій, тлумачення юридичних текстів тощо (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.4).

Порівняльно-правовий метод сприяв вивченню законодавства різних держав з метою визначення тенденцій розвитку судової влади в глобальному і національному контекстах та оцінки модусу судової влади в цивільному

судочинстві в умовах імплементації ЄКПЛ та практики ЄСПЛ (підрозділи 1.4, 2.4, 3.1, 4.1, 4.2).

Логічні методи (абстрагування, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, екстраполяції, моделювання тощо) були застосовані при характеристиці феномену судової влади, перевірці наукових гіпотез, які висувалися при розгляді прикладних напрямів наукового пошуку (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 3.3, 3.4, 4.2).

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше досліджуються структурно-функціональні аспекти реалізації судової влади в цивільному судочинстві та юстиціарній сфері суміжних інститутів АВС і визначаються доктринальні засади імплементації європейської традиції та практики ЄСПЛ, що зорієнтовані на підвищення ефективності правосуддя у цивільних справах та АВС, зокрема:

уперше:

– запропоновано модель реалізації судової влади у цивільному судочинстві з урахуванням структурно-функціонального аспекту, що базується на концептуалізації динамічних характеристик судової влади у сфері цивільного судочинства, європеїзації цивільного судочинства в умовах фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд стосовно сфери правосуддя у цивільних справах та суміжної юстиціарної сфери (виконання судових рішень, арбітраж, медіація тощо);

– розглянуто судову владу не лише з точки зору її «державно-атрибутивних» ознак (статика), а саме винятковості, доступності, легітимності, провіденціальності, процесуальної форми, особливої правової дії (сили) судових рішень, а й динамічних характеристик і виконання функцій судової влади як однієї з форм державної влади, що в цілому дозволяє активно впливати на формування правової політики;

– розкрито цивільну процесуальну форму як основне поняття у категоріальному ряді «судова влада» – «цивільні процесуальні правовідносин» – «цивільне судочинство», сукупність засад функціонування цивільних процесуальних правовідносин – нормативності, детермінованості основоположними принципами цивільного процесуального права, алгоритмічності, єдності, предметними межами диференціації, імперативності та структурної диференціації по вертикалі на судові провадження і судові процедури, а по горизонталі – на правозастосовні цикли, які поділяються на процесуальні стадії;

– охарактеризовано феноменологічну та самоціннісну сутність права на справедливий судовий розгляд як елементу принципу верховенства права, яка інтегрується у двох функціональних характеристиках: суб'єктивного права в контексті концепції прав людини і системи мінімальних вимог, тобто як позитивне зобов'язання держави у сфері відправлення правосуддя в цивільних справах, як імперативна, когентна норма;

– розкрито проблему спрощених процедур цивільного судочинства з позицій забезпечення принципу пропорційності, публічних та приватних інтересів правосуддя з метою дотримання мінімальних гарантій права на справедливий судовий розгляд у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що вкладається у

загальний напрям «третьої хвилі» всесвітнього руху «Доступність до правосуддя»;

– запропоновано багаторівневу класифікацію спрощених проваджень та процедур за різними критеріями: 1) виходячи із структури цивільної процесуальної форми; 2) залежно від особливостей правового регулювання та рівня, на якому застосовується процедура; 3) залежно від збереження усного початку в регламентації; 4) за специфікою правового регулювання; 5) залежно від можливості переходу спрощеного провадження до загального порядку розгляду справи; 6) залежно від матеріально-правового критерію, тобто особливості вимог, які можуть стати предметом розгляду в тому чи іншому виді спрощених проваджень, що дозволило надати системну характеристику останніх з точки зору їх модернізації;

– доведено, що процесуальна система юстиціарної сфери АВС є єдиним структурно-функціональним комплексом та інституційною системою органів і процедур, правосуддя і суміжних процесуальних інститутів, що відбиває саму сутність геному політики доступності та ефективності правосуддя і обумовлений, по-перше, об'єктивними реаліями формування окремого сегмента юридичної практики, яка поєднує в собі правосуддя у цивільних справах та різні способи АВС (третейське судочинство, медіацію, колаборативні процедури тощо); по-друге, певною єдністю ознак і принципів окремих способів АВС; по-третє, необхідністю приведення національної практики у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини і громадянина;

– запропоновано новий теоретичний підхід до визначення природи та інституційної характеристики досудових процедур цивільного судочинства як предмета процесуального регулювання поза межами формального судового розгляду. Обґрунтовано, що під досудовими процедурами слід розуміти процедури, спрямовані на досудове врегулювання наявного між сторонами спору і на його забезпечення, що нівелює потребу судового вирішення спору, а також процедури забезпечення доказів та повного розкриття інформації й надання доказів у справі задля подальшого її розгляду в максимально короткі строки в одному судовому засіданні (досудовий порядок врегулювання спору, досудове забезпечення доказів, а також провадження у справі до судового розгляду). При цьому досудовий порядок врегулювання спору включає консенсуальні процедури та окремі квазісудові способи АВС;

– розроблено конструкцію процедури досудового обміну інформацією, яка повинна бути визнана обов'язковою у справах, що виникають з договорів, укладених у письмовій формі, та деяких інших, сутність якої зводиться до того, що потенційний позивач має запропонувати потенційному відповідачу скористатися одним зі способів АВС, а також визначено строк, протягом якого повинна бути отримана відповідь;

– сформульовано пропозицію виділяти три базові медіаційні процедури за критерієм інтегрованості в судове провадження: сепаровану, флуктуаційну та інтегровану. При сепарованій моделі медіація існує паралельно з судовими процедурами й особа сама вирішує, яким порядком вона хоче скористатися. Флуктуаційна модель характеризується тим, що медіація також існує паралельно з судовими процедурами, однак суддя після відкриття провадження у справі має

право запропонувати особі скористатися медіаційною процедурою. Інтегрована модель передбачає інтерполяцію медіації в судові процедури, що може відбуватися різними шляхами;

– запропоновано доктринальне розуміння єдності судової практики у сукупності таких ознак: по-перше, як складової принципу правової визначеності; по-друге, однаковості застосування тих самих норм права всіма судами при розгляді та вирішенні справ, фактичні обставини яких є тотожними; по-третє, як явища, якому притаманний статичний (фронтальна тенденція до універсалізації застосування норм права за однакових обставин) та динамічний стани (можливість зміни усталеної судової практики як реакції на потребу дотримання фундаментальних прав і свобод людини та верховенства права); по-четверте, відбиття синергізму приватних та публічних інтересів; по-п'яте, перешкоджання об'єктивній появі конфліктуючих судових рішень; по-шосте, забезпечуваності інстанційністю, в основі якої специфічні повноваження і визначальна роль найвищої судової інстанції.

удосконалено наукові положення щодо:

– функцій судової влади в цивільному судочинстві, під якими розуміються детерміновані предметною сферою її функціонування основні напрямки реалізації судової діяльності, що обумовлені метою, специфікою предмета такої діяльності та формами її здійснення. Виділяється п'ять функцій судової влади: правосуддя, установча, забезпечувальна, судового контролю, єдності судової практики;

– концепту єдності та диференціації процесуальної системи з точки зору поєднання судоустрійних та процесуальних аспектів, співвідношення матеріального та процесуального права, взаємозалежності предмета спору та форм судочинства в межах єдиної судової системи в частині доцільності виокремлення таких автономних форм судочинства, як цивільне та адміністративне, й, відповідно, виокремлення системи спеціалізованих адміністративних судів;

– парадигми виконавчого провадження як частини судового розгляду в контексті принципів верховенства права та правової визначеності, взаємозв'язку виконання судових рішень у розумний строк з правом на справедливий судовий розгляд, іншими елементами цього права та права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 ЄКПЛ), а також з позицій окремих матеріальних конвенційних прав;

– інтерпретації повноти судової влади, відповідно до якої повнота судової влади має розумітися не як всеосяжна доступність правосуддя, поширення її на всі без винятку правовідносини, що виникають у державі, а як поширення судової влади передусім на всі юридичні спори, виходячи з основної функції судової влади – відправлення правосуддя;

– необхідності впровадження на національному рівні заходів щодо подолання колізій (конфліктів) юрисдикції судів з точки зору їх спеціалізації і введення єдиного процесуального кодексу для цивільного, господарського та адміністративного судочинства, а також системи засобів подолання колізій судової юрисдикції;

– наукових поглядів щодо мети провадження у справі до судового розгляду та запровадження різних способів АВС і процедур повного розкриття інформації, що стосується обставин справи, та надання підтверджуючих їх доказів, що має сприяти його ефективності.

дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо:

– впливу глобалізації на цивільне судочинство, виходячи з того, що цивільний процес у глобальному контексті все більше змінюється під впливом універсальних чинників, які на наднаціональному та національному рівнях прискорюють й оновлюють процеси універсалізації та акультурації національних судочинств, способів і механізмів уніфікації, гармонізації, рецепції, імплементації цивільного процесуального законодавства;

– структури права на справедливий судовий розгляд як сукупності таких органічних компонентів: 1) прелімінарного (доступ до суду), що є передумовою реалізації інших елементів; 2) інституційного (незалежного, безстороннього суду, встановленого законом), який відбиває характеристики належного суду в демократичному суспільстві; 3) процесуального (публічності, розумного строку розгляду справи та справедливості розгляду у вузькому розумінні або справедливого слухання), який відображає процесуальні вимоги розгляду справи; 4) легітимізаційного (правової визначеності і виконання рішень суду), завдяки яким відбувається легітимація судових рішень та досягається мета правосуддя;

– доктринальної концепції верховенства права в аспекті релятивізації універсальних правових цінностей (демократії, верховенства права, прав людини) до сфери судової влади і правосуддя в цивільних справах через його інтерпретацію в контексті судової юрисдикції, належних судових процедур судових рішень, визначення генезису структури та універсалізації судового правотлумачення та правозастосування;

– розуміння судового рішення не лише як акту судової влади, структурного елементу судового провадження, а й як конститутивно-атрибутивної ознаки і форми реалізації судової влади, правосуддя у цивільних справах з точки зору легітимізації та конституалізації судової влади;

– класифікації моделей виконавчого провадження залежно від різних критеріїв та субкритеріїв: ступеня централізації, чіткості розподілу компетенції між органами виконання, за предметним критерієм, способом організації професії виконавця тощо;

– уніфікації термінології у сфері судової юрисдикції, що дозволить виокремлення предметної, інстанційної та територіальної юрисдикцій, та узгодити підходи до юрисдикції як міждисциплінарного інституту, а також привести її у відповідність до конституційних засад.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження універсальних проблем науки цивільного процесуального права теоретико-методологічного та прикладного характеру (акт впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в науково-дослідну роботу Національної школи суддів України від 09 вересня 2016 року);

– у правотворчій діяльності – при визначенні процесуальної політики та розробці й прийнятті нормативних актів, спрямованих на забезпечення ефективності цивільного судочинства та суміжної юстиціарної сфери (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у законопроектну роботу, затверджений заступником Керівника Апарату Верховної Ради України – Керівником Головного юридичного управління 26 серпня 2016 року; законопроекти: щодо досудового врегулювання спору (медіації); щодо удосконалення заочного розгляду справи; щодо удосконалення наказного провадження; щодо удосконалення інституту судової юрисдикції);

– у правозастосуванні – для оптимізації та підвищення рівня професіоналізму судової практики у сфері цивільного судочинства та суміжній юстиціарній сфері (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 вересня 2016 року; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Апеляційного суду Запорізької області від 08 вересня 2016 року);

– в освітньому процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, інших освітніх ресурсів, під час викладання навчальних дисциплін з процесуальних галузей права.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні й практичні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на двадцяти двох науково-практичних і науково-теоретичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом» (Київ, 26 вересня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності» (Одеса, 11–12 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України» (Київ, 11–12 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція» «Юридична наука та практика: виклики сучасності» (Київ, 17 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (Харків, 18–19 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 18–19 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки наукових досліджень» (Київ, 22–23 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства» (Дніпропетровськ, 25–26 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (Запоріжжя, 25–26 вересня 2015 р.); Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Państwo i Prawo. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki» (Poznań, 30 вересня–01 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (Харків, 2–3 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (Дніпропетровськ, 2–3 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми судового права», присвяченій пам'яті проф. І. Є. Марочкина» (Харків, 30 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (Запоріжжя, 30–31 жовтня 2015 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (Харків, 2 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні факти в системі правового регулювання» (Київ, 26 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції» (Дніпропетровськ, 27–28 листопада 2015 р.); Medzinárodnej vedeckej konferencie «Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov» (Bratislava, 27–28 листопада 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (Херсон, 11–12 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми» (Київ, 23 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти професії нотаріуса: тенденції та перспективи розвитку» (Київ, 7 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення в п'ятдесяти одній науковій публікації: одній монографії, двадцяти восьми статтях у фахових виданнях, з яких десять – у наукових виданнях зарубіжних країн, та тезах двадцяти двох доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені предметом, метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що об'єднують п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 547 сторінок, з яких основний текст – 418 сторінок, список використаних джерел – 980 найменувань на 101 сторінці, додатки на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими планами та програмами; визначено мету та задачі, об'єкт та предмет дослідження; надано коротку характеристику методологічних і теоретичних основ дисертаційної роботи, розкрито ступінь наукової новизни одержаних результатів, характер та наслідки їх апробації, структуру дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні концепти реалізації судової влади у цивільному судочинстві» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Судова влада та її функції в цивільному судочинстві: сучасний дискурс» досліджено проблематику сутності та функцій судової влади в цивільному судочинстві з огляду на історичну необхідність проведення

конституційної реформи у галузі правосуддя, переоцінки його ролі та призначення судової влади у сучасному демократичному суспільстві, які відбуваються на фоні фундаменталізації прав людини, процесів уніфікації та глобалізації цивільного судочинства. Даний теоретичний матеріал став визначальним для розробки моделі дисертаційного дослідження.

Надана понятійна та сутнісна характеристика судової влади і обґрунтовано, що судову владу слід інтерпретувати конкретно-історично через сукупність вимог: винятковість, доступність, легітимність, особлива предметна сфера функціонування, провіденціальність, процесуальна форма існування, особливий статус судових рішень.

Встановлено необхідність категоріальної визначеності та автономної характеристики судової влади, правосуддя в цивільних справах та цивільного судочинства. Під правосуддям потрібно розуміти процесуальну діяльність суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій, пов'язану з вирішенням спору в межах справедливих (належних) судових процедур, що виступає конститутивною ознакою, виходячи з самого факту імплементації п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Що стосується категоріальної єдності правосуддя в цивільних справах і цивільного судочинства, то доведено, що ці категорії за своїм змістом не збігаються, оскільки структурно цивільне судочинство містить провадження, які мають квазісудовий характер (порядки наказного та окремого провадження, оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, у виконавчому провадженні).

Досліджено функції судової влади у цивільному процесі, під якими слід розуміти зумовлені предметною сферою її функціонування та закріплені на законодавчому рівні основні напрямки реалізації судової діяльності з огляду на поставлену мету, специфіку предмета такої діяльності та форми її здійснення, що відображають соціальне призначення та особливе місце судової влади в суспільстві. У сфері цивільного судочинства суд виконує п'ять функцій: правосуддя, установчу, забезпечувальну, функцію судового контролю та функцію уніфікації судової практики.

У підрозділі 1.2 «Принцип спеціалізації судової діяльності та форми судочинства» визначено, що спеціалізація структури судової системи як конституційна норма-принцип та теоретичний концепт у конкретно-історичних умовах відображає моделі побудови системи і судової юрисдикції, а також форми уніфікації та диференціації судових процедур. Принцип спеціалізації судової юрисдикції має відображатися як в системі судів, так і в диференціації порядків (форм) судочинства.

Сучасні світові тенденції були покладені в основу висновку про те, що спеціалізація судової діяльності може відбуватися у двох сферах: інституційній та процесуальній. В інституційній сфері це можливе через запровадження відносно автономних підсистем спеціалізованих судів із завершеною структурою, тобто таких, у межах яких здійснюється розгляд справи. У процесуальній сфері – через диференціацію як форм судочинства (конституційне, кримінальне, цивільне, господарське, адміністративне тощо), так і судових процедур у межах єдиної цивільної процесуальної форми (наказне, окреме провадження, прискорені процедури тощо).

Спеціалізація судової системи та процесуального регулювання може бути як синхронною, тобто відбуватися в інституційній сфері з одночасним запровадженням у процесуальному праві судових процедур, в яких відображається специфіка судової діяльності, так і асинхронною, тобто здійснюватися або в інституційній сфері з поширенням на спеціалізовані суди (суддів) загальних правил реалізації судової влади, або за відсутності інституційних змін завдяки диференціації форм судочинства та судових процедур.

Аргументовано, що найбільш оптимальною для України на даному етапі виступає синхронна спеціалізація некримінальної сфери судової діяльності, що передбачає функціонування загальних та адміністративних судів як спеціалізованих, діяльність яких має проводитися з дотриманням єдиної цивільної процесуальної форми, диференційованої за специфікою процесуально-правового режиму на цивільну та адміністративну форми судочинства.

Розмежування предметної юрисдикції судів має відбуватися лише за характером правовідносин, що виступають предметом спору, враховуючи їх належність або до «сім'ї» приватного, або до «сім'ї» публічного права.

При цьому, враховуючи наявність певного «дублювання» в Кодексі адміністративного судочинства України положень Цивільного процесуального кодексу України, що об'єктивно зумовлено єдністю цивільної процесуальної форми, доводиться доцільність здійснення розробки єдиного Цивільного процесуального кодексу. Теоретичною підставою для такого висновку є те, що право на судовий захист у сучасних умовах, як доводять теоретики цивільного процесу, має унітарну природу, на яку не впливають певні формальні відмінності між справами, що виникають з цивільних (приватноправових) відносин, і справами, що виникають з адміністративних (публічно-правових) відносин.

У підрозділі 1.3 «Єдність та диференціація цивільної процесуальної форми» приділено увагу поглибленню розуміння наукової конструкції цивільної процесуальної форми, яка дає можливість теоретично засвоїти морфологію та надати більш системну структурно-функціональну характеристику цивільного судочинства з огляду на його єдність та диференціацію.

Виходячи із загальної теорії юридичного процесу та положень цивільного процесуального права щодо інтегрального розуміння структури цивільного судочинства, цю проблематику проаналізовано в категоріальному ряді «судова влада» – «цивільні процесуальні правовідносини» – «цивільне судочинство», а також у тій площині, що відтворює відповідний процесуальний режим регулювання та характеризується ознаками нормативності, системності, залежністю від принципів цивільного процесуального права, алгоритмічності, імперативності, єдністю та диференціацією, які в цілому забезпечують доступність та ефективність цивільного судочинства.

Щодо єдності і диференціації цивільної процесуальної форми і цивільного судочинства, то єдність цивільної процесуальної форми проявляється у таких її структурних компонентах, як процесуальні провадження, стадії та процесуальні процедури.

Надано змістовну характеристику судових процедур, процесуальних проваджень та стадій, що стало теоретичною підставою для розуміння структурно-функціональних закономірностей моделювання цивільного судочинства, враховуючи те, що диференціація його структури можлива за умов дотримання її функціональної єдності і функціональної взаємодії базових структурних компонентів – процесуальних проваджень та стадій. Крім того, зроблено висновки щодо певних можливостей диференціації цивільного судочинства з точки зору доцільності імплементації у його структуру досудових чи присудових процедур та альтернативних способів розгляду цивілістичних спорів в системі узагальненого розуміння цивільного процесу.

У контексті проблеми, що розглядається, підтримано і розвинуто ідею про обґрунтованість і доцільність введення в науковий обіг такої категорії, як правозастосовний цикл цивільного судочинства, яка в науковій конструкції цивільної процесуальної форми має автономне значення та смисл. Циклічність цивільного судочинства інтерпретовано в аспекті принципу інстанційності, що дозволило констатувати наявність таких правозастосовних циклів: розгляд справи в суді першої інстанції, перегляд судових рішень в апеляційному порядку, перегляд судових рішень у касаційному порядку, перегляд судових рішень у Верховному Суді України, перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами та виконання рішення.

У підрозділі 1.4 «Цивільне судочинство в умовах глобалізації» акцентовано на потребі дослідження впливу глобалізації на національні та наднаціональні процесуальні системи цивільного судочинства і констатовано, що глобалізація стає реальним фактором трансформації національного цивільного судочинства і пошуку нових теоретичних конструкцій дослідження правової сутності та природи цивільного процесу.

Доведено, що глобалізація у сфері цивільного судочинства носить похідний від загальних глобалізаційних процесів характер. Вона проявляється в реальному формуванні наднаціональної правової процесуальної системи як результату висхідної інтернаціоналізації процесуальних механізмів та її подальшої взаємодії з національними системами судочинства на умовах низхідної інтернаціоналізації. В її основі – ідея фундаменталізації прав людини та забезпечення доступності правосуддя як міжнародного стандарту справедливого судочинства.

Досліджено засадничі етапи глобалізації у сфері цивільного судочинства – прийняття Декларації прав людини та громадянина, ЄКПЛ, яка в п. 1 ст. 6 закріпила право на справедливий судовий розгляд, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Американської конвенції про права людини та інших міжнародно-правових актів. З огляду на це наголошено на вирішальному значенні для появи концепту справедливого судового розгляду прийняття ЄКПЛ та діяльності ЄСПЛ, який є єдиним органом, уповноваженим тлумачити норми Конвенції. Саме в результаті цього право на справедливий судовий розгляд набуло уніфікованого характеру та стало розглядатися як певний стандарт правосуддя.

Крім того, узагальнено теоретичні напрацювання та практики міжнародних інститутів, у тому числі інститутів Ради Європи, Європейського Союзу щодо

визначення основних глобальних теоретико-прикладних проблем цивільного процесу, та безпрецедентного проекту всесвітнього руху «Доступність до правосуддя». Виокремлено такі нагальні проблеми, які потребують свого вирішення: забезпечення можливості вільного доступу осіб до правосуддя, у тому числі доступу до правосуддя малозабезпечених та соціально незахищених верств населення, забезпечення захисту групових та колективних інтересів, що потребує запровадження окремих специфічних позовів та процедур, а також інтенсивний розвиток уніфікованих міжнародних модельних норм та практик і національного законодавства у сфері АВС.

У контексті означеного охарактеризовано практику гармонізації процесуального законодавства ЄС з точки зору особливостей формування специфічного процесуального правопорядку в його правовому полі та результативності проекту М. Сторма щодо розробки Єдиного модельного кодексу держав-членів ЄС. В аспекті глобалізації цивільного судочинства уніфіковано також питання міжнародної модельної правотворчості – Іbero-американського модельного кодексу цивільного судочинства, Принципів та правил транснаціонального цивільного процесу.

Розділ 2 «Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві та суміжні інститути юстиціарної сфери» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Природа та фундаментальне значення права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві» досліджено право на справедливий судовий розгляд у системі прав людини та як конвенційне право, що закладено в основу національних процесуальних систем.

Констатовано, що в процесуальній теорії відсутня єдність у розумінні сутності та самодостатності (автономності) права на справедливий судовий розгляд, його структури. Висловлено думку, що це право слід розглядати принаймні у двох значеннях: по-перше, як суб'єктивне право в контексті концепції прав людини; по-друге, як систему мінімальних вимог, дотримання яких має забезпечити держава при зверненні особи до суду, тобто як позитивне зобов'язання держави у сфері відправлення правосуддя у цивільних справах. До цього можна додати також те, що ЄСПЛ визнає порушення права на справедливий судовий розгляд незалежно від того, чи були порушені інші матеріальні права, закріплені ЄКПЛ. Більше того, право на справедливий розгляд справи та право на виконання рішення в розумний строк можуть бути самостійними об'єктами судового захисту в контексті п. 1 ст. 6 та ст. 13 ЄКПЛ, що означає певну субстантивізацію права на справедливий судовий розгляд. За такого підходу право на справедливий судовий розгляд є процесуальним правом людини, функція якого зводиться до двох основних положень: по-перше, зазначене право є правом для захисту інших прав, і з цієї точки зору воно виступає мета-правом; по-друге, воно має власну самодостатню цінність як складова принципу верховенства права.

Доведено, що визначальним для розуміння права на справедливий судовий розгляд є його характеристика як такого, що належить до системи позитивних прав людини, і як загальновизнаної норми міжнародного права *jus cogens*.

У роботі досліджено питання щодо сфери застосування права на справедливий судовий розгляд, виходячи з практики ЄСПЛ, а також щодо автономного тлумачення поняття «суд». Зроблено ключовий висновок про те, що поняття «суд» необов'язково має розглядатися як суд класичного типу, інтегрований у стандартну систему судів держави. Для того щоб вважатися «судом» для цілей п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, певний орган, по-перше, повинен мати повну юрисдикцію щодо вирішення правових та фактичних питань. По-друге, висновки інших органів не повинні бути для нього обов'язковими. По-третє, рішення такого органу мають бути обов'язковими, здійсненими та не можуть змінюватися органами несудової влади (комісія з трудових спорів, Вища рада юстиції (Вища рада правосуддя), парламентський комітет, міжнародний комерційний арбітраж тощо).

На основі отриманих результатів поняття «справедливий судовий розгляд» у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ визначено: 1) як право, закріплене у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що включає усі елементи цієї статті; 2) як складову права, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що включає лише процесуальні елементи цієї статті (публічність, розумний строк судового розгляду, змагальність, рівноправність сторін, вмотивованість судових рішень тощо); 3) як справедливість слухання, що містить лише окремі процесуальні елементи п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, які не відображені текстуально в цій статті, однак виведені у практиці ЄСПЛ (змагальність процесу; рівноправність сторін; вмотивованість судових рішень; недопустимість неналежного стороннього впливу на процес відправлення правосуддя).

Крім того, запропоновано структурну характеристику права на справедливий судовий розгляд, виокремлено такі її елементи: 1) прелімінарний (доступ до суду), що є передумовою реалізації інших елементів; 2) інституційний (незалежний, безсторонній суд, встановлений законом), який відбиває ознаки належного суду в демократичному суспільстві; 3) процесуальний (публічність, розумний строк розгляду справи та справедливість розгляду у вузькому розумінні або справедливе слухання), який відображає процесуальні вимоги розгляду справи; 4) легітимаційний (правова визначеність і виконання рішень суду), завдяки якому відбувається легітимація судових рішень та досягається мета правосуддя, що полягає у встановленні правової визначеності суспільних відносин.

Розглянуто випадки нелегітимних обмежень права на доступ до суду фактичного та юридичного характеру. Зроблено висновок, що вони не відповідають принципу пропорційності та порушують сутність права на доступ до суду. Це стосується надмірно високих розмірів судового збору, неправомірної відмови в наданні безоплатної правової допомоги, виключення із судової юрисдикції певних категорій спорів, що може бути несумісним з верховенством права в демократичному суспільстві та з основними принципами ст. 6 ЄКПЛ, неналежні обмеження у доступі до суду при позбавленні певних осіб права на звернення до суду, неправильне застосування строків позовної давності або строків оскарження судових рішень, порушення правил про імунітети, відмова судів приймати позовні заяви в електронній формі всупереч вимогам законодавства тощо.

У підрозділі 2.2 «Проблема спрощених проваджень та процедур у цивільному судочинстві» на підставі порівняльно-правового аналізу законодавства і правової доктрини надано характеристику природі, системі та типологізації спрощених судових проваджень та процедур цивільного судочинства.

Розглянуто наявні тенденції структурно-функціональної модернізації цивільного судочинства завдяки законодавчим практикам введення різних спрощених проваджень і процедур з огляду на потребу підвищення ефективності цивільного судочинства. Доведено, що така тенденція як політика має бути підтримана, але при тому, що наріжним каменем будь-яких змін у цьому напрямі є необхідність забезпечення і дотримання принципу пропорційності між публічними та приватними інтересами з метою забезпечення кожному мінімальних гарантій права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Враховуючи цю методологічну конструкцію, введення спрощених проваджень та процедур розглянуто, з одного боку, як спосіб забезпечення доступу до правосуддя за рахунок зменшення судових витрат та більш гнучкої процедури з нижчим ступенем формалізації, а з іншого – як спосіб зменшення державних витрат на судову систему та підвищення ефективності судового адміністрування. Такий теоретичний постулат релевантно відбиває зміст політики СЕРЕУ, резолюції та рекомендації Комітету міністрів Ради Європи.

Доведено, що спрощення цивільного судочинства як правове явище може розумітися принаймні в декількох значеннях. По-перше, як зміна звичайної, ординарної процесуальної форми шляхом звільнення її від зайвих, ускладнених, рудиментарних, неефективних та таких, що не відповідають принципу пропорційності процесуальних дій, виходячи із мети цивільного судочинства. По-друге, як напрям диверсифікації цивільної процесуальної форми за рахунок виокремлення додаткових проваджень і процедур, що полягає у введенні разом із звичайною, ординарною формою захисту цивільних прав, інших самостійних спрощених проваджень для певних категорій справ (наказне, документарне провадження, сумарне рішення тощо). По-третє, на рівні окремих процесуальних дій, коли разом із загальним порядком розгляду справи на певних етапах вводяться альтернативні полегшені можливості вчинення певних процесуальних дій (можливість паралельно із подачею письмової позовної заяви до суду направляти документи електронною поштою, електронні та смс-повідомлення про виклик до суду, проведення відеоконференції тощо).

Зважаючи на предмет дисертаційного дослідження, розглянуто лише другий вид спрощення, який полягає у введенні, разом із загальним порядком розгляду цивільних справ, спрощених проваджень і процедур. Автором проаналізовано співвідношення понять «спрощене» та «прискорене» провадження і констатовано, що ці поняття слід розмежовувати. При характеристиці «прискорених» проваджень акцент робиться на темпоральну ознаку цивільного процесу, тобто на скорочення строків розгляду або вирішення певних питань невідкладно, як із застосуванням звичайної процедури без якісного спрощення судового процесу. Що стосується спрощених проваджень та процедур, то вони скеровані на якісні зміни процесуального режиму цивільного судочинства і

мають структурний характер. Для підтвердження цього теоретичного положення наведено практику моніторингу якості правосуддя у європейських країнах, що здійснюється СЕРЕУ.

За результатом дослідження природи спрощених проваджень та співвідношення із загальним порядком розгляду справ виокремлено їх наступні ознаки: 1) деривативний характер стосовно позовної форми захисту; 2) апроксимація цивільної процесуальної форми; 3) більша доступність порівняно з ординарною формою захисту; 4) обмежена або специфічна дія принципів цивільного судочинства; 5) прискорений характер. Крім того, виходячи із наведеної структури цивільної процесуальної форми, автором запропоновано розрізняти спрощені провадження, які характеризуються автономністю та самостійністю у межах цивільного процесу, а також спрощені процедури, які, хоча і не відповідають ознакам провадження, однак мають певний ступінь автономності в межах окремого виду провадження, як правило, позовного.

У підрозділі 2.3 «Проблема альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів та цивільне судочинство» досліджено проблему розвитку альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів та формування відносно самостійної сфери юридичної практики як єдиного структурно-функціонального комплексу цивільного судочинства та суміжних процесуальних інститутів.

Дану проблематику розглянуто у контексті «третьої хвилі» руху «Доступність до правосуддя», виходячи із того, що не завжди традиційний змагальний судовий процес може бути найкращим способом забезпечення ефективного відновлення прав і тому має бути віднайдена реальна альтернатива ординарним судам та звичайним судовим процедурам.

Проаналізована західна правова традиція щодо розуміння АВС як альтернативи і можливості вибору між усіма існуючими способами вирішення спорів, враховуючи і судову форму, а також як протиставлення державної судової форми захисту несудовим формам (зазначений підхід є найбільш поширеним) тощо. Простежено також актуалізацію проблематики АВС як самостійної сфери юридичної практики у вітчизняній науці та законодавчому регулюванні.

Ідеї, що обґрунтовані в дисертації, зводяться і до більш широкого розуміння правосуддя та концепції доступу до правосуддя як доступності не лише до судочинства, а й альтернативного вирішення спорів, що потребує приведення національної практики у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини і громадянина.

Виділено два типи альтернативного вирішення цивільних справ – квазісудові та консенсуальні. Квазісудові способи розгляду цивільних справ побудовані за моделлю судового розгляду, а тому звернення до них може вважатися відмовою від права на звернення до суду. До них висувуються мінімальні вимоги справедливого та належного судочинства. Цим обумовлюється необхідність їх більш детальної правової регламентації з точки зору інституційних та процедурних вимог. Консенсуальні способи вирішення спорів побудовані не за змагальним типом, а на основі ідеї примирення, а тому

звернення до них може не виключати можливості подальшого звернення до суду. До цієї групи належать медіація, консиліація, колаборативні процедури тощо. Зазначені способи через їх несхожість із класичним судовим процесом є менш зарегламентованими, а отже, потребують меншого ступеня законодавчого регулювання з точки зору їхньої процедури.

Окрема увага приділена моделям АВС у контексті інтеракцій з класичною системою судочинства. Зазначено, що АВС охоплює як систему, що існує паралельно із судовою формою захисту, так і ті способи АВС, які є інтегрованими в судовий процес. На цій підставі виокремлено дві моделі АВС: судова та зовнішня. Судова модель передбачає, що центр з АВС існує при суді, а окремі способи АВС є інтегрованими в судовий процес та звернення до них можливе лише після порушення справи в суді (відкриття провадження у справі) на добровільних засадах або обов'язково, і здійснюються суддею або працівником суду. У присудовій моделі АВС проводиться особами, які не є працівниками суду, хоча сам центр з АВС знаходиться при суді. Що стосується зовнішньої моделі, то вона існує цілком відокремлено від судочинства та суду, і до АВС у такому випадку можуть звертатися особи незалежно від факту звернення до суду та порушення справи в суді.

У підрозділі 2.4 «Виконання судових рішень як частина судового розгляду» досліджено структурно-функціональні зв'язки цивільного судочинства та виконання судових рішень у контексті принципів верховенства права, правової визначеності та права на справедливий судовий розгляд.

Виходячи із загальної ідеї структурно-функціональної єдності цивільного судочинства і юстиціарної сфери в цілому, проаналізовано співвідношення цивільного судочинства та виконання судового рішення з урахуванням унікального факту правової фрагментації права на справедливий судовий розгляд щодо формально-судового розгляду та щодо виконання судових рішень у загальному механізмі правозастосування з огляду на еволюційне динамічне тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Проаналізовано явище фрагментації права на справедливий судовий розгляд на сферу виконання судових рішень у порівнянні з наявними у процесуальній літературі концепціями виконавчого провадження, яка має виводитися з урахуванням міжнародних зобов'язань щодо імплементації п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та правотлумачної практики ЄСПЛ і того, що виконавче провадження функціонально залежне від судової влади і відображає інтереси правосуддя, яке реалізується в порядку цивільного судочинства. І, найголовніше, підставою такої функціональної єдності є очевидне розширення предмета регулювання п. 1 ст. 6 ЄКПЛ правотлумачною практикою ЄСПЛ. Це дозволило розглянути цивільний процес концептуально як певний правозастосовний цикл, який поєднує розгляд справи по суті, ухвалення судових рішень та виконання судових рішень як цивілістичну процедуру, а отже, як частину судового розгляду. Крім того, незважаючи на оновлення законодавства в галузі агентів та процедур виконання судових рішень, звертається увага на необхідність подальших та більш глибоких змін української моделі виконавчого провадження з орієнтацією на принципи, що містяться у Рекомендації Rec (2003) 17 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо примусового виконання, що була схвалена

09 вересня 2003 року, а також Керівних принципах для ефективного застосування існуючих рекомендацій Ради Європи по захисту прав (постанова ЄКЕП з виконання), які прийняті Європейською комісією з ефективності правосуддя 9–10 грудня 2009 р.

Виявлено як позитивні, так і негативні аспекти Закону України від 02 червня 2016 року № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та Закону України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження». Констатовано, що загальносвітові тенденції у сфері виконання судових рішень дозволяють говорити про те, що запровадження в Україні змішаної, публічно-приватної, системи виконання судових рішень є прогресивним кроком, однак воно не повинно розцінюватися як остаточне вирішення проблеми, а має сприйматися як перехідний етап до повної приватизації сфери виконавчого провадження.

Доведено, що проблема виконання судових рішень є багатоаспектною та має розглядатися як у контексті процесуальних конвенційних прав, зокрема права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) та права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 ЄКПЛ), так і через призму таких матеріальних конвенційних прав, як право на мирне володіння майном (ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ) та право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ).

Розділ 3 «Принцип верховенства права та реалізація судової влади в цивільному судочинстві» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Принцип верховенства права як стандарт судового правотлумачення та правозастосування і ефективність цивільного судочинства» розглянуто коло питань щодо інтегрованого розуміння верховенства права як певного стандарту в аспекті судового тлумачення та правозастосування, що, як наслідок, впливає на ефективність цивільного судочинства. Проаналізовано основні концепції верховенства права й обґрунтовано конструкцію, яка мала б прикладне значення у практиці судочинства.

Наголошено, що верховенство права має статус універсальної цінності і є легітимуючим політичним ідеалом сучасного демократичного суспільства. Разом з тим для практики судового тлумачення і правозастосування такий масштаб виступає лише загальним виміром. Для прикладної інтерпретації верховенства права найбільш адекватними і загальноприйнятими є формальна та субстантивна (матеріальна) концепції верховенства права. Представники формальної концепції роблять акцент на мінімальних процедурних вимогах верховенства права, відкидаючи необхідність дослідження змісту відповідних правових норм. Її конструкція не передбачає посилення на фундаментальні права, демократію та критерії справедливості і зводиться до системи формальних характеристик (передбачуваність, доступність та зрозумілість законів; стабільність законів; гарантування незалежності судів; наділення судів повноваженнями щодо контролю за цими принципами; доступність правосуддя тощо). Представники субстантивної концепції не відкидають формальних вимог верховенства права, але в конструкції верховенства права додають певні матеріально-правові вимоги, якими найчастіше виступають цінності

демократичного суспільства (демократія, вимога розподілу влади, орієнтація на права людини тощо), що надає розумінню верховенства права більш змістовного характеру.

Доведено, що найбільш правильним та зумовленим праксіологічними причинами видається субстантивний підхід. Інтерпретація верховенства права у такій площині дає підстави для виокремлення його базових складових у рамках конвенційної системи та певної алгоритмізації їх застосування, що полягає в наступному. По-перше, виходячи із підходів, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ, на загальному рівні верховенство права має розглядатися як вихідне положення, притаманне усім статтям ЄКПЛ, а тому судове правотлумачення та правозастосування мають базуватися на основоположному принципі верховенства права як вихідному положенні, загальному стандарті, що не може бути порушений. По-друге, загальний підхід має конкретизуватися через використання ключових концептів верховенства права, що відбивають квінтесенцію верховенства права у рамках конвенційної системи та всієї системи конвенційних прав.

Отже, базовими концептами для судді як інтерпретатора положень закону повинні виступати субстантивні та формальні елементи верховенства права. Субстантивний елемент верховенства права полягає в тому, що під час усієї діяльності із правозастосування та правотлумачення суддя повинен виходити із каталогу основоположних прав людини та їх пріоритетності. Формальними елементами верховенства права, із яких має виходити суддя під час судового правозастосування та правотлумачення, слід вважати передусім принцип законності (у значенні правості законів), принцип пропорційності, принцип правової визначеності та процесуальні гарантії права на справедливий судовий розгляд.

У підрозділі 3.2 «Цивільна юрисдикція та повнота судової влади» доведено, що інститут судової юрисдикції є фундаментальним з точки зору забезпечення модусу доступності правосуддя у цивільних справах та реалізації повноти судової влади, а також кожному рівних можливостей у здійсненні права на судовий захист. Такий концепт органічно відтворює модель структурно-функціональної характеристики цивільного судочинства і є релятивним відносно міжнародних стандартів доступності правосуддя та справедливого судочинства.

Досліджено форми порушення права на доступ до суду в результаті законодавчого вилучення із судової юрисдикції окремих категорій справ, а також у разі якщо особі не надається можливості захистити своє право в альтернативному порядку у випадках, коли суди різних юрисдикцій вважають, що вони не мають повноважень розглядати справу, наслідком чого стає відмова у відкритті провадження, що призводить до позитивної чи негативної колізії юрисдикцій. Звернуто увагу на поширеність таких неправомірних відмов у доступі до суду у рішеннях проти України з точки зору порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Оскільки юрисдикція визначає сферу судової влади та її повноту, сформульовано важливе теоретичне положення про те, що питання судової юрисдикції також пов'язані з легітимаційною складовою права на справедливий судовий розгляд, зокрема, із принципом правової визначеності у наступній

конструкції – неоднаковість застосування правил судової юрисдикції призводить до дивергенції судової практики та до порушення принципу правової визначеності, можливості скасування судових рішень відповідно до принципу *res judicata*.

Наведена системна характеристика категорій «компетенція», «юрисдикція», «підвідомчість» та «підсудність» і зроблено висновок, що в цьому категоріальному ряду поняття «юрисдикція» є ключовим, оскільки визначає сферу судової влади, форма якої закріплена на конституційному рівні і встановлює предметні повноваження органів судової влади. З огляду на це судова юрисдикція відбиває повноту судової влади і беззаперечно становить модус доступності правосуддя у різних галузях судочинства.

Досліджена еволюція національної моделі судової юрисдикції в контексті конституційної реформи з урахуванням міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд (доступу до суду, розумних строків судового розгляду, правової визначеності, належного суду та права на ефективний засіб правового захисту). Більш раціональною визнано модель обмеженої судової юрисдикції, що пропонується внаслідок конституційних змін, за рахунок впровадження таких процесуальних фільтрів, як: 1) зміна меж цивільної юрисдикції шляхом прямої вказівки на юридичний спір та поширення юрисдикції на інші справи лише у встановлених законом випадках; 2) введення можливості обов'язкового досудового порядку врегулювання спору, що дозволяє виключити з юрисдикції суду повноваження щодо вирішення невластивих йому питань, зосередившись на вирішенні спорів про право, з метою підвищення ефективності судочинства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у цій сфері.

Розглянуті дискусійна проблема розмежування предметної юрисдикції загальних та спеціалізованих судів, а також способи подолання колізій (конфліктів) юрисдикції.

У підрозділі 3.3 «Належні процедури цивільного судочинства та зловживання процесуальними правами» розкрито поняття належної правової процедури, її структура та значення у взаємозв'язку із проблемою зловживання процесуальними правами.

Належна правова процедура у сфері цивільного судочинства розглянута як система гарантій процесуального (процесуальний аспект або належна судова процедура) та матеріального (субстантивний аспект) характеру, що надаються особі при розгляді справи в суді та забезпечують конституційне право на судовий захист з метою захисту особи від свавілля влади. При цьому, незважаючи на певні значеннєві та структурні відтінки у тлумаченні концептів належної правової процедури й права на справедливий судовий розгляд, доведено, що ці концепти є історично сформованими у різних правових системах, але на даний час по суті вони досягли певного універсуму як міжнародний стандарт цивільного судочинства.

Зловживання правом розуміється дихотомічно – як девіація належної правової процедури і як перешкода для функціонування справедливого судочинства. Під зловживанням процесуальними правами запропоновано розуміти мімікрію (маскування) процесуальної поведінки суб'єктом

процесуальної діяльності в належних формах судочинства в межах процесуальних прав, похідних від його статусу, але при використанні цих прав всупереч меті самого процесуального права та цивільного судочинства і завданні шкоди публічним інтересам правосуддя та праву інших осіб, які беруть участь у справі, а інколи і матеріальним правам та інтересам таких осіб. Воно характеризується сукупністю ознак: 1) формальною – зловживання правом нагадує реалізацію права, тобто здійснюється у встановленій процесуальній формі; 2) сутнісною – незважаючи на використання права у встановленій законом формі, воно не спрямоване на досягнення мети відповідного права; 3) суб'єктивною – свідомими установками суб'єкта процесуальної діяльності щодо зловживання процесуальними правами, які явно дисонують із імперативом добросовісного користування процесуальними правами, правом інших учасників та метою цивільного судочинства; 4) консеквентною – зловживання правом спричиняє певну шкоду (затримка процесу, збільшення судових витрат, складності формування доказового матеріалу, негативний вплив на ділову репутацію, збитки тощо).

Запропоновано виходити з того, що протидія зловживанню процесуальними правами з боку суду має бути оцінена на відповідність матеріальному аспекту належної правової процедури, тобто з точки зору принципу пропорційності як дотримання балансу приватних та публічних інтересів.

Надано загальну характеристику таким видам зловживань процесуальними правами, як зловживання правом на позов та зловживання іншими процесуальними правами під час провадження у справі. На основі аналізу законодавства зарубіжних держав запропоновано класифікацію заходів протидії зловживанню процесуальними правами залежно від суб'єкта, до якого вони застосовуються: загальні (застосовуються до сторін, третіх осіб) та спеціальні (застосовуються до спеціальних суб'єктів – професійних представників сторони, тобто адвокатів). Серед загальних заходів протидії процесуальним зловживанням можна виокремити: 1) компенсаторні (закріплення обов'язку зі сплати судового збору; правила розподілу судових витрат між сторонами у випадку зловживання правом; можливість відшкодування збитків стороні, якій завдано шкоди від зловживання правом; штраф); 2) власне процесуальні («процесуальні тяжкості»; відмова у вчиненні дії, що містить ознаки зловживання правом; процесуальний естопель). Спеціальні заходи можуть бути компенсаторними (покладення на адвоката обов'язку сплати витрат за марну втрату часу) та процесуальними (усунення від представництва у конкретній справі).

У підрозділі 3.4 «Судовий розсуд та легітимність судових рішень», спираючись на загальнотеоретичні дослідження, зроблено висновок про необхідність відмежування понять «легітимність» та «легальність».

Легітимність судового рішення розглядається як його властивість, що має тлумачитися у контексті інтерпретації поняття «легітимність державної влади», а також з урахуванням вимог до судових рішень, що висуваються практикою ЄСПЛ до тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та за рахунок яких на рівні національного правопорядку конститууються європейські цінності верховенства права, пріоритетності прав людини та справедливості судового розгляду. При цьому

легітимними є лише такі легальні інституції, до яких існує довіра в суспільстві, що об'єктивується у визнанні авторитету останніх, сприйнятті їхньої діяльності як належної та свідомому визнанні й виконанні їх рішень.

Відповідно до авторського підходу концепт «легітимність судового рішення» включає в себе законність та обґрунтованість судових рішень, а також їх правосудність. Остання має процесуальну складову, яка передбачає процедурні вимоги до судового рішення, що впливають із практики ЄСПЛ у контексті тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якими є вмотивованість, остаточність, здійсненність, доступність, уніформність (відповідність рішення вимозі єдності судової практики) рішень, а також субстантивну складову, що відбивається у відповідності рішення правовим законам та правам людини у контексті принципу верховенства права.

Концептуальний вимір проблематики судової дискреції відкриває новий вектор її дослідження в контексті доктринального обґрунтування легітимації та конститутивності судової влади і судового рішення як акту правосуддя в контексті основоположного принципу верховенства права. Йдеться про такі аспекти судової дискреції, як право оцінки закону як правового або неправового, а також легітимність та конституційність рішень суду з точки зору меж судової дискреції. Зазначений аспект дослідження судового розсуду зумовлює його розширене розуміння не лише як обрання одного із декількох варіантів ухвалення не просто законних, а й і легітимних, правосудних, конституційних рішень відповідно до вимог основоположного принципу верховенства права та прав людини. У такому контексті верховенство права стає геномом судового правотлумачення та правозастосування, детермінантою суддівської дискреції. При цьому конституційність рішень суду може розглядатися як елемент субстантивної складової правосудності судового рішення. З огляди на це потребує утвердження не тільки концепція конституційності судових рішень та визнання обмеження судового розсуду конституційними нормами, а й необхідність їх перевірки на відповідність вимогам основоположного принципу верховенства права, правам людини, закріпленим у ЄКПЛ.

Розділ 4 «Основні системоутворюючі тенденції розвитку цивільного судочинства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Проблема єдності судової влади та гармонізація процесуального законодавства» досліджено проблему єдності судової влади, яка розглядається у двох аспектах: зовнішньому та внутрішньому.

У першому випадку судова влада розуміється як система, що функціонує в державі відповідно до конституційного принципу розподілу влад в державі. У другому розкривається внутрішня властивість судової влади як певної цілісності, що проявляється в судоустрійній, організаційній, процесуальній, правозастосовній та нормативній її єдності.

Судоустрійна єдність судової влади відображена у трьохінстанційній системі судів, за якої функція суду касаційної інстанції виконується Верховним Судом України (Верховним Судом) як найвищим судовим органом.

Організаційна єдність забезпечує паритетність підсистем судової влади, встановлення тотожних вимог до кандидатів на суддівські посади до судів

одного рівня; єдності формування суддівського корпусу, правового положення суддів; єдиного порядку організаційного забезпечення діяльності судів тощо.

Процесуальна єдність судової влади проявляється в гармонізації процесуальних галузей права та розробки універсальних концептів регулювання окремих інститутів процесуального права, які за своєю природою носять міжгалузевий характер. Наведене, однак, не вимагає створення єдиної галузі процесуального права, а передбачає лише закріплення уніфікованих правил для цивілістичного процесу, яким мають охоплюватися сучасні цивільний, господарський та адміністративний процеси, що слід розглядати з дотриманням цивільної (некримінальної) процесуальної форми, а також – криміналістичного, у межах якого повинні вирішуватися справи про притягнення особи до адміністративної чи кримінальної відповідальності з дотриманням кримінальної процесуальної форми.

Правозастосовна єдність відтворює єдність судової практики, а нормативна передбачає кодифікацію законодавства, в межах якої правила, що мають відношення до інституційного елементу судової влади, повинні бути закріплені суто в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», а ті, що стосуються функціонального – у процесуальному законодавстві. При цьому запропоновано розробити Основи процесуального законодавства, а також єдиний Цивільний процесуальний кодекс, яким має регулюватися процес розгляду справ у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства, що забезпечить дотримання єдиної процесуальної форми.

У підрозділі 4.2 «Тенденції розвитку досудових процедур в цивільному судочинстві» досліджено проблеми досудових процедур у цивільному судочинстві та визначені перспективи їх подальшого розвитку.

На підставі аналізу національного й зарубіжного законодавства та практики його застосування зроблено висновок, що досудові процедури є автономними, завдяки ним нівелюється потреба судового вирішення спору, а також забезпечення доказів, повного розкриття інформації й надання доказів у справі задля подальшого її розгляду в максимально короткі строки в одному судовому засіданні. До таких процедур слід включати досудовий порядок врегулювання спору, досудове забезпечення доказів, а також провадження у справі до судового розгляду.

Досудовий порядок врегулювання спору не може зводитися виключно до претензійного порядку. Під ним слід розуміти консенсуальні та окремі квазісудові способи АВС, що не позбавляють особу права на доступ до правосуддя, які використовуються на розсуд «потенційних» сторін з метою врегулювання наявного між ними спору про право, що, за загальним правилом, мають передувати зверненню заінтересованої особи до суду та за своєю природою є необов'язковою складовою порядку реалізації права на звернення до суду, дотримання якої враховується судом при ухваленні рішення та вирішенні питання про розподіл судових витрат. Такими консенсуальними способами АВС можуть бути переговори, претензійний порядок, досудовий порядок обміну інформацією, медіація, колаборативні процедури, а також квазісудові способи АВС за умови, якщо їх рішення не носять «виключаючий» для звернення до суду характер.

Зроблено висновок, що як обов'язкова досудова процедура врегулювання спорів, що виникають з трудових, сімейних, житлових, деліктних правовідносин, є запровадження медіації, яка має бути побудована за флюктуаційною моделлю. Вона характеризується тим, що існує паралельно з судовими процедурами. Якщо особа обирає судову форму захисту, не дотримавшись цієї процедури, суддя після відкриття провадження у справі може запропонувати скористатися нею, відкладаючи або зупиняючи проведення судового розгляду, але при цьому не має права наполягати на ній. У подальшому «відкритість» сторін до примирення може враховуватися судом при ухваленні рішення, у тому числі й при вирішенні питання про розподіл судових витрат.

У дисертації зазначено, що при визначенні мети провадження у справі до судового розгляду не повинні використовуватися «архаїчні» декларативні конструкції, тому її запропоновано визначати як забезпечення врегулювання спору до судового розгляду та повне розкриття інформації й надання доказів у справі задля розгляду справи в максимально короткі строки в одному судовому засіданні.

У підрозділі 4.3 «Інстанційність та єдність судової практики у цивільному судочинстві» проаналізовано зміст поняття та процесуальні механізми єдності судової практики у цивільному процесі.

Обґрунтовано, що під судовою практикою слід розуміти правозастосовну діяльність усіх судів загальної юрисдикції, результати якої закріплюються у судових рішеннях за конкретними справами, сукупність яких або одразу демонструє одноманітність тенденцій, або виявляє прогалини чи різні підходи у правозастосуванні, що викликає потребу запровадження прецеденту тлумачення відповідної правової норми з метою закріплення уніфікованого зразка поведінки при її застосуванні.

З урахуванням практики ЄСПЛ зроблено висновок, що, по-перше, єдність судової практики є складовою принципу правової визначеності, що відображає передбачуваність наслідків поведінки особи й прогнозованість судових рішень. По-друге, за своєю сутністю вона передбачає однакове застосування одних й тих самих норм права всіма судами держави при розгляді та вирішенні справ, фактичні обставини яких є тотожними. По-третє, єдність судової практики за своєю природою є явищем, якому одночасно притаманний статичний та динамічний стани. У статичному розумінні вона відбиває фронтальну тенденцію до універсалізації застосування норм права за тотожних обставин й унеможливлення проявів конкуруючих судових рішень як по вертикалі, так і по горизонталі. У динамічному стані вона відображає можливість зміни усталеної судової практики як реакції на потребу дотримання фундаментальних прав і свобод людини та верховенства права. По-четверте, єдність судової практики відбиває синергізм приватних та публічних інтересів, заздалегідь сприяє досягненню мети – подолання невизначеності в суб'єктивних правах та обов'язках. По-п'яте, поява конфліктуючих судових рішень є об'єктивним явищем, від якого не застрахована будь-яка судова система. Однак для забезпечення єдності судової практики вони не повинні носити глобальний характер та в максимально короткий строк має бути введений механізм щодо процесу гармонізації правозастосування. По-шосте, єдність судової практики

забезпечується за умови інстанційності, в основу якої повинна бути покладена трьохінстанційна система судів з визначальною роллю Верховного Суду України як суду касаційної інстанції.

З метою недопущення різної судової практики всередині самого Верховного Суду України обґрунтовано запровадження процедури погодження правової позиції між різними судовими палатами.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і наведено нове вирішення наукової проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві в умовах сучасної правової реальності розвитку суспільства та судово-правової системи у рамках такого теоретичного конструкта, як гносеологічна модель структурно-функціональної характеристики судової влади у сфері цивільного судочинства і супутніх йому цивілістичних процедур АВС та нового розуміння онтології цивільного процесу й сектору юстиціарної юрисдикційної практики зі структурно складною типологічною інституційною структурою, якій притаманні специфічні функції інституційної та соціально-правової взаємодії при реалізації судової влади в цивільному судочинстві (ядра юстиціарної сфери) та суміжних інститутів АВС з фокусом на забезпечення прав людини, справедливе та ефективне судочинство.

Результати проведених досліджень дали можливість сформулювати такі основні висновки.

1. Цивільне судочинство (цивільний процес) у сучасних правових реаліях України уособлює певну специфічну типологічну структуру, яка з точки зору процесуальної теорії у структурно-функціональному відношенні відбиває багатofакторний вплив соціальних і правових обставин на модернізацію правової системи та правосуддя, необхідність імплементації фундаментальних загальноновизнаних міжнародних норм і принципів з огляду на процеси глобалізації, які зачепили і правову сферу суспільства, й формування якісно нового рівня судової практики.

2. Динамічні характеристики судової влади у цивільному судочинстві дозволили констатувати, що модельно судова влада має розкриватися через сукупність специфічних фундаментальних ознак: винятковість, доступність, легітимність, особливу предметну сферу функціонування, провіденціальність, процесуальну форму здійснення, особливий статус судових рішень та суміжні інститути АВС, що розкриває їх інституційну взаємодію та розширення сфери застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Такий концепт визначає зміни цивільного процесуального законодавства структурно-функціонального характеру та інноваційний розвиток судової практики.

3. Сучасні правові реалії потребують орієнтації не лише на формалізм цивільного процесуального регулювання, а й, що не менш важливо, на більш фундаментальні для ефективного судочинства цінності – органічну імплементацію загальноновизнаних норм і принципів у сфері правосуддя, таких як право на судовий захист, право на справедливий судовий розгляд, принцип правової визначеності тощо, що потребує осмислення певної реконструкції

цивільного судочинства і нового погляду на сферу цивільного процесу як систему судових та несудових цивілістичних процедур, які, врешті-решт, обслуговують інтереси правосуддя і сприяють інституалізації судової влади у сфері приватного права.

4. Найбільш оптимальною для України на даному етапі розвитку суспільних відносин виступає синхронна спеціалізація некримінальної сфери судової діяльності, що передбачає функціонування загальних та адміністративних судів як спеціалізованих, діяльність яких повинна провадитися з дотриманням універсальної цивільної процесуальної форми, диференційованої за специфікою процесуально-правового режиму на цивільну та адміністративну форми судочинства. Розмежування предметної юрисдикції судів має відбуватися в першу чергу за характером правовідносин, що виступають предметом спору, виходячи з їх віднесення або до «сім'ї» приватного, або до «сім'ї» публічного права.

5. Принциповими для сучасної правової реальності у процесуальній системі і у контексті конституційних змін у частині правосуддя і щодо виконання міжнародних зобов'язань України залишаються проблема диференціації правосуддя, наявність різновидів судових юрисдикцій та диференційованої системи процесуального законодавства (ЦПК України, ГПК України, КАС України). Тут доречно, з точки зору найближчих перспектив, оцінити концепцію уніфікації процесуального законодавства і розробки Єдиного цивільного процесуального кодексу.

6. Глобалізація у сфері цивільного судочинства проявляється у створенні наднаціональної правової процесуальної системи як наслідку висхідної інтернаціоналізації процесуальних механізмів та її подальшої взаємодії з національними системами судочинства на умовах низхідної інтернаціоналізації. В її основу має бути покладена ідея фундаменталізації прав людини та забезпечення доступності правосуддя як міжнародного стандарту справедливого судочинства, уніфікації судових та несудових процедур розгляду цивільних справ.

7. Розроблена конструкція концептуалізації динамічних характеристик судової влади у сфері цивільного судочинства та суміжній юстиціарній сфері (виконання судових рішень, арбітраж, медіація тощо) сприяє осмисленню універсалізації принципу верховенства права в судовому правотлумаченні та правозастосуванні при реалізації судової юрисдикції, судового розсуду, легітимізації судових рішень та їх конституалізації й відбиває очікуваний інноваційний стиль судової практики, зорієнтований на добудову, розвиток права судом та самоцінність правосуддя і юстиціарної сфери в цілому.

8. У судовій практиці верховенство права має стати універсальним стандартом, тобто геномом судового правотлумачення та правозастосування. По-перше, верховенство права має розглядатися як концепт динамічного еволюційного тлумачення ЄКПЛ, притаманний усім її статтям, та використовуватися і при тлумаченні та застосуванні національного законодавства. По-друге, він має конкретизуватися в інших, прикладних концептах верховенства права, які відбивають квінтесенцію верховенства права у рамках конвенційної системи, виходити із каталогу основоположних прав

людини та їх пріоритетності, принципів законності, пропорційності, правової визначеності, а також процесуальних гарантій права на справедливий судовий розгляд.

9. У контексті подальшої диверсифікації спрощених проваджень і процедур та модернізації структури цивільного судочинства в теоретичному плані слід розрізняти спрощені провадження, які характеризуються автономністю та самостійністю, а також спрощені процедури, які, хоча і не відповідають ознакам провадження, однак мають певний ступінь автономності в межах відповідного виду провадження, як правило, позовного. У даний час доцільно ввести в цивільне судочинство провадження за незначними сумами, регламентацію елементів документарного провадження у певних випадках, інститути сумарних та проміжних рішень.

10. Очевидно, що традиційний змагальний судовий процес не може бути найкращим способом забезпечення ефективного відновлення прав з огляду на кризу правосуддя у різних правових системах, і тому має бути віднайдена реальна альтернатива ординарним судам та звичайним судовим процедурам. Це є глобальним трендом розвитку процесуальної сфери в національних правопорядках. Домінантним тут є правотлумачна практика ЄСПЛ щодо автономного поняття «суд» та включення до його змісту деяких способів АВС (третейського суду, арбітражу, МКАС, комісії з трудових спорів), що забезпечують мінімальні гарантії справедливого судочинства, закріплені у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, та які прирівнюються до розгляду справи в суді.

11. Важливе значення для реконструкції та деформалізації цивільного судочинства як системи судових проваджень та специфічних процедур мають консенсуальні способи АВС (медіація, консиліація, колаборативні процедури, переговори, партисипативні процедури тощо), які, на відміну від квазісудових, самі по собі не відповідають ознакам «суду» у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, але розгляд спору в межах таких процедур органічно імплементується у такі елементи права на справедливий судовий розгляд, як розумний строк судового розгляду та доступність правосуддя. Отже, враховуючи особливості національної практики застосування АВС та практику ЄСПЛ, консенсуальні способи АВС знаходяться поза межами формального судового розгляду. Проте ефективність консенсуальних способів АВС проявляється у забезпеченні розширеного розуміння міжнародного стандарту доступності правосуддя та диверсифікації форм і порядків захисту цивільних прав, свобод та інтересів.

12. Запровадження змішаної публічно-приватної системи виконання судових рішень – прогресивна новела, однак воно не може розцінюватися як остаточне вирішення проблеми оптимізації виконавчого провадження. Подальше реформування у цій сфері пов'язується із ліквідацією Державної виконавчої служби і переходом на приватноправову модель виконання судових рішень. Повноваження щодо примусового виконання рішень у приватноправовій сфері мають бути повністю передані приватним виконавцям, натомість повноваження щодо примусового виконання рішень у публічно-правовій сфері мають бути розосереджені між органами державної влади, до компетенції яких віднесене те чи інше коло питань, з приводу яких ухвалене рішення, або ж передані до компетенції одного з органів, підзвітних Міністерству фінансів України.

13. У контексті конституційних змін відбулася модифікація судової юрисдикції, а саме зміна її моделі із необмеженої на обмежену шляхом запровадження двох процесуальних фільтрів: а) зміна меж цивільної юрисдикції шляхом прямої вказівки на юридичний спір та поширення юрисдикції на інші справи лише у встановлених законом випадках; б) введення можливості обов'язкового досудового порядку врегулювання спору. Поняття «юридичний спір», що є визначальним для конституційної регламентації сфери судової юрисдикції, має тлумачитися з урахуванням позицій ЄСПЛ.

14. Поняття «належна правова процедура», що історично було притаманне англосаксонській правовій системі, стає універсальним. Завданням належної судової процедури є забезпечення кожному права на судовий захист, а зловживання правом слід розцінювати як девіацію належної правової процедури. У моделі справедливого судочинства має значення система запобіжників зловживанню процесуальними правами. Загальні заходи протидії процесуальним зловживанням залежно від їх природи поділяються на: 1) компенсаторні: а) сплата судового збору; б) правила розподілу витрат між сторонами; в) відшкодування збитків, завданих внаслідок зловживання правом; г) штраф; 2) власне процесуальні заходи: а) відмова у вчиненні дії, що містить ознаки зловживання правом; б) процесуальний естопель.

15. Легітимність судового рішення забезпечує легітимність судової влади і має тлумачитися у контексті вимог, яким повинні відповідати судові рішення як правосудні. З цієї точки зору правосудність судового рішення забезпечується дотриманням низки процесуальних та субстантивних вимог, що висуваються до судового рішення у рамках конвенційної системи. Процесуальні вимоги до судового рішення виведені практикою ЄСПЛ у контексті тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ: вмотивованість, остаточність, здійсненність, доступність, уніформність (єдність судової практики). Субстантивною вимогою правосудності судового рішення є його ухвалення відповідно до вимог правового закону та пріоритетності прав людини. У такому контексті правосудність судового рішення прямо пов'язана із проблемою судової дискреції, визначення меж якої має відповідати принципу пропорційності.

16. У контексті реконструкції цивільного судочинства важливе значення можуть мати досудові процедури. До них слід відносити: досудовий порядок врегулювання спору, досудове забезпечення доказів, а також провадження у справі до судового розгляду. При цьому методологічно невірним є включення процедури до досудового порядку врегулювання спору залежно від обов'язковості її застосування, наслідків виконання чи невиконання та впливу на можливість ініціювати судовий розгляд. Визначальними є дві ознаки: така процедура, за загальним правилом, має передувати зверненню особи до суду, що, однак, не виключає можливості скористатися нею до початку розгляду справи по суті, та бути спрямованою на врегулювання спору, тобто подолання невизначеності у правах. Досягнення цієї мети нівелює потребу використовувати судову форму захисту.

17. Проблема єдності судової практики в умовах імплементації права на справедливий судовий розгляд набуває предметного науково-прикладного значення при її судовому тлумаченні у контексті принципу правової

визначеності. При цьому потрібно виходити з асиметричності повноважень судів різних інстанцій і наявності реальних процесуальних механізмів запровадження прецедентного тлумачення права як інструменту формування правоположень (правових позицій) в актах органів судової влади, а також прецедентності рішень суду вищої інстанції з точки зору гарантування стабільності, об'єктивності та прогнозованості судових рішень незалежно від предметної, інституційної чи територіальної юрисдикції конкретного суду. Найважливішим при цьому виступає процесуальний аспект цієї проблеми – передумовами забезпечення єдності судової практики є ефективність моделей апеляції, і, особливо, моделі касаційного перегляду, заснованої на засадах допуску до касації та його обмеженні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія / О. С. Ткачук. – Харків : Право, 2016. – 600 с.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях:

1. Ткачук О. С. Гносеологічні підходи до змісту функції правосуддя під час розгляду цивільних справ / О. С. Ткачук // Наук. праці Нац. ун-ту «Одеська юрид. акад.». – Т. XVI. – Одеса : Юрид. літ., 2015. – С. 161–168.

2. Ткачук О. С. Загальнотеоретичні підходи до змісту цивільної процесуальної форми / О. С. Ткачук // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2015. – № 16. – Т. 2. – С. 4–6. (Серія «Юриспруденція»).

3. Ткачук О. С. Гносеологічні засади сутнісного виміру цільових настанов у цивільному судочинстві / О. С. Ткачук // Право і суспільство. – 2015. – № 6–2. – Ч. 3. – С. 70–76.

4. Ткачук О. С. Правосуддя як окремий вид діяльності державної влади в Україні: цивільно-процесуальний аспект / О. С. Ткачук // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2015. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 143–147. (Серія «Юридичні науки»).

5. Ткачук О. С. Логічна і правова природа та роль презумпцій у цивільному процесі України [Електронний ресурс] / О. С. Ткачук // Юрид. наук. електрон. журн. – 2015. – № 6. – С. 70–73. – Режим доступу: http://sej.org.ua/6_2015/20.pdf.

6. Ткачук О. С. Фікції у правових позиціях судів України / О. С. Ткачук // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2015. – Вип. № 35. – Ч. II. – Т. 1. – С. 200–203. (Серія «Право»).

7. Ткачук О. С. Аксиологічні константи цивільного судочинства / О. С. Ткачук // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 3. – С. 193–196.

8. Ткачук О. Роль судді у цивільному судочинстві як складова права на справедливий суд / О. Ткачук // Слово Нац. школи суддів України. – 2015. – № 4 (13). – С. 6–17.

9. Ткачук О. С. Фікції у цивільному процесі України: питання теорії та практики / О. С. Ткачук // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2015. – Вип. 17. – Т. 2. – С. 16–19. (Серія «Юриспруденція»).

10. Ткачук О. С. Судові та альтернативні способи вирішення приватних юридичних конфліктів: міжнародний досвід і українські перспективи / О. С. Ткачук // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2015. – Вип. 18. – Т. 2. – С. 22–25. (Серія «Юриспруденція»).

11. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія чи фактична процесуальна діяльність / О. С. Ткачук // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2016. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 28–31. (Серія «Юридичні науки»).

12. Ткачук О. Єдність судової влади через призму гармонізації процесуального законодавства: проблемні питання / О. Ткачук // Вісн. Вищ. Адмін. суду України. – 2016. – № 1. – С. 19–27.

13. Ткачук О. С. Класифікація елементів права на справедливий суд: національна теорія та практика Європейського суду з прав людини / О. С. Ткачук // Прикарпат. юрид. вісн. – 2016. – № 1 (10). – С. 71–77.

14. Ткачук О. Сучасні проблеми і напрямки спрощення судових процедур у цивільному судочинстві України / О. Ткачук // Підприємництво, госп-во і право. – 2016. – № 5. – С. 19–24.

15. Ткачук О. С. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства / О. С. Ткачук // Часоп. цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 3 (30). – С. 77–96.

16. Ткачук О. С. Розумні строки у контексті права на справедливий судовий розгляд / О. С. Ткачук // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2016. – № 2 (85). – С. 82–90.

17. Ткачук О. С. Альтернативне вирішення спорів як форма захисту цивільних прав, свобод та інтересів / О. С. Ткачук // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 133. – С. 20–31.

18. Ткачук О. С. Тенденції розвитку досудових процедур у цивільному судочинстві / О. С. Ткачук // Часоп. цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 4 (31). – С. 90–107.

Статті, опубліковані у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Tkachuk O. Urgent tasks for judicial power in civil judicial proceedings of Ukraine / O. Tkachuk // European Journal of Law and Political Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria. – 2016. – № 1. – P. 27–30.

2. Ткачук О. Проблемные вопросы упрощения судебных процедур в гражданском судопроизводстве Украины / О. Ткачук // «Legea și Viata». – 2016. – № 4 (292). – С. 68–71.

3. Ткачук О. Сучасні проблеми здійснення правосуддя у цивільному судочинстві України / О. Ткачук // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2016. – № 2/2 (18). – С. 106–111.
4. Ткачук О. Витоки сучасного розуміння права на справедливий суд / О. Ткачук // Visegrad Journal on Human Rights. – 2016. – № 1/2. – С. 188–193.
5. Ткачук О. Законные основания невыполнения решений судов и ограничения прав личности при их исполнении / О. Ткачук // «Legea și Viata». – 2016. – № 6/2 (294). – С. 130–137.
6. Ткачук О. Концепт глобализации гражданского процесса: генезис и современные практики / О. Ткачук // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2016. – № 3 (19). – С. 136–140.
7. Tkachuk O. Task of cassation in civil judicial proceedings of Ukraine / O. Tkachuk // Economics, Management, Law: Problems and Prospects: Collection of scientific articles. – Vol. 2. – Agenda Publishing House, United Kingdom. 2015. – P. 240–243.
8. Tkachuk O. Features of action of the general theoretical principles of law in civil proceedings in Ukraine / O. Tkachuk // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. – P. 305–308.
9. Tkachuk O. Features civil proceedings / O. Tkachuk // Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles. – Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China, 2016. – P. 300–302.
10. Tkachuk O. Correlation of Right to Fair Judicial Consideration and Principle of Rule of Law / O. Tkachuk // Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. – P. 385–388.

Праці апробаційного характеру:

1. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія в цивільному судочинстві: теорія та судова практика / О. С. Ткачук // Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26 верес. 2014 р. – Київ: ВД «Дакор», 2014. – С. 335–347.
2. Ткачук О. С. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ як суд касаційної інстанції у цивільному процесі / О. С. Ткачук // Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 верес. 2015 р. – Одеса: ГО «Причорномор. фундація права», 2015. – С. 39–42.
3. Ткачук О. С. Питання онтології методу та форми в цивільному процесі / О. С. Ткачук // Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України: Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 верес. 2015 р. – Київ: Центр прав. наук. дослідж., 2015. – С. 54–58.
4. Ткачук О. С. Окремі питання поруки як забезпечення виконання кредитних зобов'язань / О. С. Ткачук // Юридична наука та практика: виклики сучасності: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальна

юриспруденція», 17 верес. 2015 р.: тези наук. доп. – Київ: ЦУЛ, 2015. – С. 118–122.

5. Ткачук О. С. Одне з питань щодо обов'язковості неоднакових правових позицій Верховного Суду України / О. С. Ткачук // Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 верес. 2015 р. – Харків: ГО «Асоц. аспірантів-юристів», 2015. – С. 62–66.

6. Ткачук О. С. Поняття та роль процесуальної форми в цивільному процесі / О. С. Ткачук // Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 верес. 2015 р. – Львів: Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2015. – С. 33–35.

7. Ткачук О. С. Актуальні питання обґрунтування судових рішень щодо «подвійного» стягнення кредиту / О. С. Ткачук // Пріоритетні напрямки наукових досліджень [Електронний ресурс]: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 верес. 2015 р. – Київ: МЦНД. – С. 37–41. Режим доступу: <http://www.mcnd.ltd.ua/material/22-23.09.pdf>.

8. Ткачук О. С. Мотивування судових рішень у цивільних справах, пов'язаних із виконанням рішень / О. С. Ткачук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 верес. 2015 р. – Дніпропетровськ: НО «Укр. асоц. правових дослідж.», 2015. – С. 52–56.

9. Ткачук О. С. Правова сутність та зміст сучасного цивільного судочинства / О. С. Ткачук // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 верес. 2015 р. – Запоріжжя: Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2015. – С. 40–43.

10. Ткачук О. С. Історичні підвалини формування цивільного процесу / О. С. Ткачук // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Państwo i Prawo. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki» (30.09.2015–01.10.2015) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. – P. 60–63.

11. Ткачук О. С. Питання обґрунтування судових рішень у справах про звернення стягнення на іпотеку / О. С. Ткачук // Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин: Міжнар. наук.-практ. конф., 2–3 жовт. 2015 р. – Харків: Східноукр. наук. юрид. орг., 2015. – С. 35–38.

12. Ткачук О. С. Щодо питання правової визначеності у процедурі касаційного перегляду судових рішень / О. С. Ткачук // Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2–3 жовт. 2015 р. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2015. – С. 30–33.

13. Ткачук О. С. Шляхи вирішення теоретичних проблем оптимізації цивільного судочинства / О. С. Ткачук // Верховенство права та правова держава: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород), 16–17 жовт. 2015 р. – Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2015. – С. 106–107.

14. Ткачук О. С. Верховна Рада України як суб'єкт судової влади / О. С. Ткачук // Актуальні проблеми судового права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкина, Харків, 30 жовт. 2015 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. орг. суд. та правоохорон. органів. – Харків: Право, 2015. – С. 102–103.

15. Ткачук О. С. Напрями вдосконалення цивільного судочинства України / О. С. Ткачук // Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 жовт. 2015 р. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – С. 71–74.

16. Ткачук О. С. Концептуальні напрями реалізації функції правосуддя у цивільному судочинстві / О. С. Ткачук // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (2 листоп. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Асоц. випускників Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. – Харків: ФОП Бровін О. В., 2015. – С. 335–337.

17. Ткачук О. С. Правові ідеї академіка Всеукраїнської академії наук С.С. Дністрянського та напрямки вдосконалення сучасного цивільного процесуального права / О. С. Ткачук // Юрид. факти в системі правового регулювання: зб. наук. праць: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26 листоп. 2015 р.) – Київ: ВД «Дакор», 2015. – С. 44–49.

18. Ткачук О. С. Роль презумпцій і фікцій у реалізації функції правосуддя у цивільному судочинстві України / О. С. Ткачук // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 листоп. 2015 р. – Дніпропетровськ: Дніпропетров. гуманітар. ун-т, 2015. – С. 159–161.

19. Tkachuk O. S. Ukraine the right of citizens to a fair trial in conditions of Russian military occupation / O. S. Tkachuk // Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov: Zbornik prispevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 27–28 novembra 2015. – Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Bratislava, 2015. – P. 214–217.

20. Ткачук О. С. Удосконалення завдань цивільного судочинства / О. С. Ткачук // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.: 11–12 груд. 2015 р. / Херсон. держ. ун-т, Півден. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України. – Херсон: ВД «Гельветика», 2015. – С. 76–79.

21. Ткачук О. С. Виконання судових рішень як частина цивільного процесу: чому судові рішення не виконуються? / О. С. Ткачук // Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 23 берез. 2016 р. – Київ: ЦУЛ, 2016. – С. 78–80.

22. Ткачук О. С. Нотаріус в цивільному судочинстві України та напрямки розширення предмету правового регулювання процесуального права / О. С. Ткачук // Національні та міжнародні стандарти становлення професії нотаріуса: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7 квітн. 2016 р. – Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – С. 104–108.

Публікації, які додатково висвітлюють наукові результати дисертації:

1. Ткачук О. Військові суди України як складова частина судів загальної юрисдикції / О. Ткачук // Право України: юрид. журн. – 2006. – № 4. – С. 117–119.

2. Ткачук О. С. Міжнародний досвід реалізації судової влади у Збройних Силах / О. С. Ткачук // Право України: юридичний журн. – 2006. – № 10. – С. 108–109.
3. Ткачук О. С. Судовий контроль за слідчими та оперативно-розшуковими діями / О. С. Ткачук // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 3. – С. 35–38.
4. Ткачук О. С. «Сокращенное» правосудие в уголовном процессе Украины / О. С. Ткачук // Закон и жизнь : междунар. науч.-практ. прав. журн. – Кишинэу, 2008. – № 4. – С. 41–47.
5. Ткачук О. С. Перевірка судових рішень судом касаційної інстанції: дискусійні питання / О. С. Ткачук // Часоп. цивільного і кримінального судочинства. – 2011. – № 2. – С. 106–113.
6. Ткачук О. С. Перегляд судових рішень Верховним Судом України: проблемні питання правозастосування / О. С. Ткачук // Часоп. цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 2. – С. 108–117.
7. Ткачук О. Особливості завдання вищестоящего суду (у контексті процесуальних взаємовідносин із судами нижчих інстанцій) / О. Ткачук // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 4. – С. 11.
8. Ткачук О. Чи справедливі українські судді? / О. Ткачук // Закон і бізнес. – 2016. – № 1/2. – С. 5.

АНОТАЦІЯ

Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню структурно-функціонального аспекту феномену судової влади в цивільному судочинстві як правової реальності в контексті інституційного механізму функціонування та багатофакторного впливу ЄКПЛ і практики ЄСПЛ на національний правопорядок, а також теоретичного дискурсу забезпечення ефективності правосуддя, розширення юстиціарної сфери приватного права та інститутів альтернативного вирішення спорів (АВС), їх інституалізації та взаємодії.

Цивільно-процесуальна система (цивільний процес) розглядається як єдиний структурно-функціональний комплекс, інституційна система органів та процедур, правосуддя та суміжних процесуальних інститутів, яка поєднує в собі правосуддя у цивільних справах та різні способи АВС (третейське судочинство, медіацію, колаборативні процедури тощо). Доведено певну єдність ознак та принципів окремих способів АВС. Наголошено на необхідності приведення національної практики у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини і громадянина.

Проаналізовано тенденції удосконалення цивільного судочинства (цивільного процесу) з метою імплементації європейських правових цінностей.

Досліджено основні ресурси судової влади: цивільну юрисдикцію, належні судові процедури, судові рішення з такою його якісною властивістю, як легітимність, а також визначено основні системоутворюючі фактори модернізації цивільного судочинства (цивільного процесу).

Ключові слова: судова влада, функції судової влади, цивільна процесуальна форма, правосуддя, цивільне судочинство, диференціація цивільної процесуальної форми, право на справедливий судовий розгляд, спрощені судові провадження та процедури, альтернативні способи вирішення спорів, виконання судових рішень, цивільна юрисдикція, належні судові процедури, зловживання процесуальними правами, судові рішення, єдність судової практики.

АННОТАЦІЯ

Ткачук О. С. Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве: структурно-функциональный аспект. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена исследованию структурно-функционального аспекта феномена судебной власти в гражданском судопроизводстве как правовой реальности в контексте институционального механизма функционирования и многофакторного влияния ЕКПЧ, практики ЕСПЧ на национальный правопорядок, а также теоретическому дискурсу обеспечения эффективности правосудия, расширению юстициарной сферы частного права и институтов альтернативного разрешения споров (АРС), их институализации и взаимодействию.

Гражданско-процессуальная система (гражданский процесс) рассматривается как единый структурно-функциональный комплекс, институциональная система органов и процедур, правосудия и смежных процессуальных институтов, которая соединяет в себе правосудие по гражданским делам и разные способы АРС (третейское судопроизводство, медиацию, колаборативные процедуры и другие). Аргументировано определено единство признаков и принципов отдельных способов АРС. Сделан акцент на необходимости приведения национальной практики в соответствии с международными стандартами в сфере защиты прав человека и гражданина.

Проанализировано тенденции усовершенствования гражданского судопроизводства (гражданского процесса) с целью имплементации европейских правовых ценностей. Исследованы основные ресурсы судебной власти: гражданская юрисдикция, надлежащие судебные процедуры, судебное решение с такой его качественной особенностью, как легитимность, а также выделены основные системообразующие факторы модернизации гражданского судопроизводства (гражданского процесса).

Ключевые слова: судебная власть, функции судебной власти, гражданская процессуальная форма, правосудие, гражданское судопроизводство, дифференциация гражданской процессуальной формы, право на справедливое судебное рассмотрение, упрощенные судебные производства и процедуры, альтернативные способы разрешения споров, исполнение судебных решений, гражданская юрисдикция, надлежащие судебные процедуры, злоупотребление процессуальными правами, судебное решение, единство судебной практики.

SUMMARY

Tkachuk O. S. The realization of judicial power in civil process of Ukraine: structural-functional aspect. – The manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Doctor of Law on speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2016.

The dissertation is devoted to the investigation of structural and functional aspect of the phenomenon of the judicial power in civil judicial proceedings as legal reality in the context of institutional mechanism of functioning and multi-factor influence of the European Convention for Human Rights and Fundamental Freedoms, the ECHR practice on national legal order, as well as theoretical discourse of justice efficiency, expansion of justiciar sphere of private law and institutes of alternative solution of civil dispute (ASD), their institutionalization and interaction.

Judicial power is characterized from the point of view of its «state-attributive» signs (static) – exclusivity, accessibility, legitimacy, providentiality, procedural form of realization, the particular legal power of judicial decisions, as well as the dynamic characteristics– its functions (justice, constituent, of procuring, the function of judicial review and the unity of judicial practice).

Civil process system (civil process) in the ontological aspect is considered as a single structural-functional complex, institutional system of bodies and procedures, justice and related procedural institutions, which is stipulated by the objective realities of the formation of a separate segment of legal practice, which combines justice in civil matters and the different ways of ADR (arbitration, mediation, collaborative procedures, etc.); a certain unity of signs and principles of particular means of ADR; the necessity of bringing of national practices in conformity with international standards in the sphere of protection of human and civil rights.

The author investigated tendencies of upgrading civil judicial proceedings (civil process) in order to implement European legal values, the leading place among which is occupied by right to fair trial. It is justified that this right cannot be reduced solely to the mechanism of the protection of substantive rights, since it has immanent value and axiological significance for legal state as an element of the principle of the rule of law.

The author studies the problem of introducing the differentiated system of simplified proceedings and procedures, as well as further development of institutions of justiciar sphere related to civil judicial proceedings – alternative solution of civil and legal disputes and enforcement of judgements.

The tendencies of the perfection of civil proceedings (civil procedure) for the purpose of implementation of the European legal values are analyzed. The problem of the introduction of the diversity system of simplified proceedings is studied as well as the further development of related to civil proceedings spheres – alternative settlement of civil disputes and enforcement of judicial decisions.

The rule of law is regarded as a standard of judicial interpretation and legal enforcement and includes substantive and formal elements, which are the basic concepts for the judge as an interpreter of the law. Such an approach gave the possibility to distinguish and to analyze the main resources of the judicial power: civil jurisdiction, due judicial proceedings, judicial decision with such a quality as legitimacy, and to identify the main factors of modernization of civil proceedings (civil process).

Herewith it is more fully disclosed such quality of judicial power as its unity in judicature, organizational, procedural, law enforcement aspects, and is suggested a universal understanding of the unity of judicial practice based on the precedents of the ECHR.

The author provided doctrinal justification of the fact that principles of the rule of law should be considered as a standard of the judicial interpretation and law-enforcement.

Basic system-forming factors of the modernization of civil judicial proceedings (civil process) were outlined.

Key words: judicial power, functions of judicial power, justice, civil procedure form, civil judicial proceedings, differentiation of civil procedural form, right to fair trial, simplified judicial proceedings and procedures, alternative ways to solve disputes, judgements enforcement, civil jurisdiction, appropriate judicial procedures, abuse of procedural rights, judgement, court practice unity.